

Desiderata znanstvene povijesti umjetnosti u Hrvatskoj

Hrvatska povijest umjetnosti još uvijek nema zadovoljavajuću znanstvenu infrastrukturu, pri čemu se u prvom redu misli na nepostojanje kvalitetnih leksičkih pomagala, korpusa spomenika i povijesnoumjetničke topografije. U narednom razdoblju te bi praznine trebalo popunjavati koordiniranim planiranjem odgovarajućih projekata i stvaranjem fondova podataka uz pomoć suvremene digitalne tehnologije.

U proteklih sto pedeset godina hrvatska povijest umjetnosti razvila se u respektabilnu struku s brojnim institucijama i jednako tako brojnim stručnjacima koji rade na različitim poljima: od zaštite spomenika do muzeologije, obrazovanja, znanosti, medija, kritike, turizma, menadžmenta itd. Već sam podatak da Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske broji danas preko 400 članova, premda u njemu nisu ni izdaleka svi koji se tom strukom bave, govori dovoljno o njezinoj (potencijalnoj) snazi. Ta disciplina prošla je utemeljiteljsko razdoblje Kukuljevića i Kršnjavoga, kad su napisane prve studije o hrvatskim umjetnicima i kad se počela predavati na sveučilištu. S djelovanjem Ljube Karamana, autora prvih povijesnoumjetničkih sinteza, a posebice nakon Drugoga svjetskog rata uslijedio je njezin bujan i razgranat rast u institucionalnom, personalnom, istraživačkom i svakom drugom smislu. Unatoč tome mnoge su želje, ili – bolje rečeno – *potrebe*, u različitim granama povijesti umjetnosti u Hrvatskoj ostale neispunjene, odnosno još uvijek čekaju ispunjenje. Zbog kratkoće vremena ovdje ću podsjetiti samo na nekoliko ključnih potreba *znanstvene* povijesti umjetnosti u Hrvatskoj i njezine infrastrukture. Čini mi se, bez ikakve namjere da umanjujem njihovu važnost, da su postignuća znanstvenoistraživačke povijesti umjetnosti temeljna za razvitak i dobro funkcioniranje svih drugih stručnih, odnosno »primijenjenih« područja njezine djelatnosti. Sve su te potrebe, dakako, više-manje dobro poznate, no kako je kongres struke i svojevrsno pospremanje, preispitivanje, odnosno svođenje i polaganje računa, pogledajmo još jednom pod kongresnim povećalom što nam to najviše nedostaje.

Zbog veće preglednosti formulirao sam tri opće teze u čijim ću okvirima iznijeti svoja zapažanja.

1.

Povijest umjetnosti ne može se temeljito razvijati ako je njezino znanstveno tkivo sastavljeno od samih atomiziranih istraživanja, bez obzira koliko ta istraživanja bila važna i nezaobilazna. Čini se da je to jedna od kroničnih boljki hrvatske povijesti umjetnosti: u njoj je bilo i još uvijek ima mnogo istaknutih istraživača i autora, a malo organiziranih i do kraja dovedenih obuhvatnijih znanstvenih projekata. Mislim u prvom redu na projekte ostvarene koordiniranom suradnjom između istraživača i institucija, na temelju jasnoga konsenzusa o načinu i metodama rada.

Veliki izložbeni, čak interdisciplinarni projekti kojih je bilo i koji su ostvareni u nekadašnjem Muzejskom prostoru ili u Muzeju za umjetnost i obrt (spominjem ih samo kao primjer, bez namjere ikakva isključivanja ili favoriziranja) pokazuju da je takav rad moguć, premda se u mnogima od tih projekata nije radilo o fundamentalnim istraživanjima, već o primjeni i dopunjavanju postojećih znanja. Ipak, njihovi katalozi postali su nezaobilaznim priručnicima struke.

Međutim, unatoč takvim primjerima i dalje ostaje problem nepostojanja međuinstitucionalnih, skupnih, široko zasnovanih i koordiniranih znanstvenih projekata posvećenih izradi temeljne infrastrukture hrvatske povijesti umjetnosti.

Iz toga proizlazi druga opća teza:

2.

Svaka znanost, pa tako i povijest umjetnosti, mora stvoriti temeljnu infrastrukturu kao oslonac individualnoj istraživačkoj nadgradnji. Glavne sastavnice te infrastrukture, koje postoje u većini zemalja s razvijenom povijesnoumjetničkom znanosti, jesu leksički priručnici poput enciklopedija i bibliografskih leksikona koji u suvremeno doba poprimaju pojavne oblike različitih baza podataka o umjetnicima odnosno spomenicima. Drugim riječima još uvijek nedostaje povijesnoumjetnička topografija, odnosno nedostaju korpusi spomenika izrađeni prema nekom od mogućih operativnih modela povijesnostilskog, teritorijalnog ili kojeg drugog pristupa.

S obzirom na nedostatak spomenutih općih i temeljnih priručnika, na izradu realnog leksikona hrvatske povijesti

umjetnosti ili novih ikonografskih priručnika teško je u ovoj situaciji i pomišljati.

Zasad je najvažniji leksički priručnik naše struke *Enciklopedija hrvatske umjetnosti* i prava je sreća da ona postoji. Enciklopedija po svojoj naravi obuhvaća svekoliko znanje u struci, tj. ona uključuje elemente topografije, biografskog leksikona, realnog leksikona pa čak i ikonografskog leksikona. U njoj su i sažeti sintezni pregledi pojedinih stilskih razdoblja. Međutim, jasno je da jedna publikacija ne može iscrpno obuhvatiti svu raznolikost povijesnoumjetničke građe i problematike. Ona se temelji na arbitrarnom izboru natuknica njezinih urednika i priređivača, pri čemu se moraju uzeti u obzir različita ograničenja. Ponekad je logika toga izbora neprozirna, pa ćemo, primjerice, u *Enciklopediji* naći natuknicu dvorac, ali ne i natuknicu palača, natuknicu matrikula, ali ne i natuknice epitaf, pejzaž, portret itd. Suvišno je i podsjećati da i samu *Enciklopediju* treba ažurirati jer su mnogi podaci u njoj već zastarjeli, manjkavi ili pogrešni. Sve to, međutim, nije rečeno zbog kritike *Enciklopedije*, već sa željom da se upozori na potrebu izrade i drugih leksičkih priručnika koji će na odgovarajući način obuhvatiti različite vrste povijesnoumjetničke građe.

Na te potrebe nadovezuje se moja treća teza-prijedlog:

3.

Uz pomoć suvremene digitalne tehnologije valja započeti stvaranje i stalno poboljšavanje znanstvene infrastrukture povijesti umjetnosti. U tom kontekstu kao prioritete navodim dva zadatka kojima bi, po mom sudu, trebalo posvetiti najviše zajedničke pažnje i energije. Prvo, od Kukuljevića naovamo vrlo je malo učinjeno na stvaranju modernog bibliografskog priručnika hrvatske povijesti umjetnosti. Kukuljevićev *Slovník*, objavljen prije gotovo 150 godina, pripada utemeljiteljskom razdoblju struke i uvijek ćemo se njemu vraćati, no u međuvremenu, iako su napisane bezbrojne pojedinačne studije i monografije, nije priređen nijedan leksikon hrvatskih umjetnika. Istina, iscrpne, kritičke biografije hrvatskih umjetnika uključene su u *Hrvatski biografski leksikon* od kojega je u protekla dva desetljeća objavljeno šest svezaka (do slova Kal). Međutim, ako se i dalje bude održavao taj ritam objavljivanja, do izdanja kompletnoga leksikona čekat ćemo još najmanje šezdeset godina???. Mnogo prije biti će dovršena nova verzija znamenitoga *Thieme Beckera*, što izlazi na njemačkom pod naslovom *Allgemeines Künstlerlexikon*, a obuhvaća mnoge hrvatske umjetnike. U oba slučaja također postoje ograničenja u izboru imena, pa ni u jednom od ta dva leksikona nisu zastupljeni svi umjetnici o kojima postoje biografski podaci. Netko bi mogao reći da izradu leksikona valja prepustiti za to specijaliziranim ustanovama poput Leksikografskog zavoda i to je, barem djelomice, točno. Međutim, njihov je posao preopsežan, a nov i kvalitetan specijalistički biografski leksikon za povijest umjetnosti mnogo brže bi ostvarila skupina organiziranih stručnjaka na temelju odgovarajućeg modela opisivanja u digitalnom obliku. Riječ je naprosto o projekciji baze po-

dataka o hrvatskim umjetnicima čiji bi izradu trebalo hitno započeti. U određenoj fazi dovršenosti ona bi se mogla objaviti u obliku knjige.

Drugo, trajan je nedostatak hrvatske povijesti umjetnosti nepostojanje povijesnoumjetničke topografije. U tom smislu još je Đuro Szabo u svom *Izvještaju o radu zemaljskoga povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911.* iznio obveze koje ni do danas nisu ispunjene: »Prva je briga povjerenstva da se stvori arhiv naših spomenika, u kojem bi i historik i geograf, graditelj i slikar našao u svako doba sve, što se odnosi na naše spomenike. Tu bi se skupile sve vijesti o našim starinama, sve publikacije, koje se na nje odnose, nacrti, slike, fotografije i karte, a to drži povjerenstvo tim nužnijim, jer je svaki studij spomenika nemoguć, dok se dostatan materijal ne sabere; ta često će jedino moguće sredstvo sačuvanja biti to, da se barem u nacrtima i slikama fiksira koji spomenik, koji se nikako spasiti ne može.«¹

Sam je Szabo dao i model po kojemu treba raditi, objavivši spomenike kotara Klanjec, Pregrada, Krapina, Zlatar i Ivanec. Mi taj davno započeti posao nismo ni izdaleka dovršili. On je izvorno, jednako kao i u drugim europskim zemljama, bio u djelovanju službe zaštite spomenika. U nas je on šezdesetih godina ušao u program Instituta za povijest umjetnosti koji je, doduše, započeo rad na topografiji, no mali su izgledi da će ga dovršiti u dogledno vrijeme. Naime, Institut je ustanova s ograničenim radijusom djelovanja i nedostatnim brojem djelatnika za taj zadatak. Iluzorno je stoga očekivati da će on u kratkom roku topografski obraditi čitavu Hrvatsku. Mnogo bi primjerenije bilo da se dogovorom službe zaštite spomenika i stručnjaka s Instituta ustanovi nacionalni centar za izradu povijesnoumjetničke topografije koji bi koordinirao rad područnih jedinica a one bi u relativno preglednom roku obradile građu na svojim lokalno-geografskim prostorima. Koordinaciju i usporedni rad istraživačkih ekipa olakšala bi suvremena digitalna tehnologija, tj. mogućnost umrežavanja i brze razmjene odnosno prijenosa podataka.

Potrebno je, dakle, povezati *membra disjecta* i organizirati ih s ciljem da se učini korist struci i čitavoj hrvatskoj kulturi. Svoj doprinos tome bi morale dati državne institucije odgovarajućom financijskom potporom, ali i sami povjesničari umjetnosti ulaganjem dobre volje, odnosno spremnošću na suradnju koja zahtijeva ne samo entuzijizam već i samozatajnost i odgovoran odnos prema onome što nam je svima ključno: spomenička baština. Na sličan način mogla bi se organizirati izrada korpusa umjetničkih spomenika i pojačati rad na priređivanju sinteznih pregleda hrvatske povijesti umjetnosti. Uz bolju koordinaciju i nastojanje oko međusobnog povezivanja stručnjaka i skupina istraživača koje bi radile na spomenutim projektima na razini čitave zemlje desiderata ne bi morala ostati tek utopijska *pia desideria*, već bi se razmjerno brzo mogla pretvoriti u okosnicu daljnjeg postojanja znanstvene i stručne povijesti umjetnosti u Hrvatskoj.

Bilješke

1

GJURO SZABO, Izvještaj o radu Zemaljskoga povjerenstva za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u godini 1911., u: *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva*, 12 (1912.), 201-259, 204 i d.

Summary

Milan Pelc

Desiderata of Scholarly Art History in Croatia

Art history as a complex scholarly discipline that comprises methodology, theory, and practice cannot develop properly as long as its scholarly structure consists almost exclusively of fragmented research, regardless of its importance and indispensability.

Each discipline, including ours, must create a fundamental infrastructure as a basis for its supra-structure of research.

The main constituents of this infrastructure, which are present in most countries with a developed discipline of art history, are the following:

- Art-historical topography
- Monument corpuses
- Bio-bibliographic handbooks or, in modern times, databases on artists
- An encyclopaedia
- A factual lexicon of art history
- Handbooks of iconography
- Synthetic overviews
- Transparent and problem-oriented exhibitions with analytical catalogues

The aim of this presentation is to discuss the significance of these elements and the state of their accomplishment, as well as the necessity of their fast and thorough realization in Croatia. The only possible strategy must be based on a coordinated and continued cooperation of a team of experts in educational, scholarly, and professional institutions throughout the country. Is it a utopia or a feasible programme???